

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.68.17993

УДК 343.9(045)

А. О. Бахмач,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ, ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: aabahmach@gmail.com

Мета дослідження: визначити можливість віднесення реабілітації військових, які брали участь у бойових діях, до системи методів запобігання кримінальним правопорушенням, як самостійного методу. **Методи дослідження:** порівняльний, системний аналіз, пізнавально-аналітичний та ін. **Результати:** автор доходить висновку, що реабілітація військових, які брали участь у бойових діях, займає важливе місце серед інших методів запобігання кримінальним правопорушенням щодо такої категорії осіб та може розглядатись як окремий метод запобігання кримінальним правопорушенням, що потребує подальших досліджень у цій сфері. **Обговорення:** необхідність своєчасного діагностування психофізичного та психоемоційного стану військових, які брали участь у бойових діях, та їх подальшої реабілітації за результатами такого діагностування, доцільність врегулювання питання обов'язкового діагностування психофізичного та психоемоційного стану військових та їх подальшої реабілітації після демобілізації в нормативно-правових актах.

Ключові слова: методи запобігання кримінальним правопорушенням; діагностування; реабілітація; військові ветерани.

Постановка проблеми та її актуальність. Починаючи з 24 лютого 2022 року триває збройна агресія російської федерації щодо України. В Україні оголошений військовий стан та загальна мобілізація. За приблизними підрахунками у воєнних діях з боку України наразі беруть участь близько одного мільйона військових. Більш точні дані, наразі, мають статус державної таємниці. Військові, які безпосередньо приймають участь у бойових діях, зазнають важких фізичних та психічних травм.

Після демобілізації такі особи повернуться до мирного життя у суспільстві. Як свідчить зарубіжна статистика, зокрема статистика США, у військових ветеранів, які брали участь у бойових діях, після демобілізації значно збільшується ризик вчинення кримінальних правопорушень порівняно з цивільними особами. Наслід-

ком отриманих під час війни психічних та фізичних травм військовими є також значне збільшення суїцидальних настроїв, антисоціальна поведінка, зловживання алкоголем та наркотичними речовинами.

Тому держава має застосовувати ефективні заходи запобігання кримінальним правопорушенням серед військових ветеранів задля зниження ризиків вчинення ними антисоціальних дій, спрямованих як на шкоду собі, так і суспільству, зокрема кримінальних правопорушень.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Вирішенню проблем запобігання кримінальним правопорушенням присвячена значна кількість наукових досліджень, як українських, так і зарубіжних вчених. Це питання є одним із

основних напрямів кримінологічних досліджень.

В Україні ця тематика була предметом дослідження таких вчених як Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін [1], В.В. Голіна, Б.М. Головкін [2], В.В. Черней, О.М. Джу́жа [3], Б.М. Орловський [4] та ін.

Серед сучасних наукових досліджень українських вчених щодо запобігання кримінальним правопорушенням серед військових, як спеціальних суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень, варто окремо виділити такі роботи: дисертацію на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук О.М. Олійника «Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у збройних силах України» (2015 р.) [5], дисертацію на здобуття наукового ступеню доктора філософії Н.А. Дмитренко «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у збройних силах України». (2020 р.) [6], дисертацію на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук І.І. Войтовича «Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки» (2021 р.) [7].

Разом з тим, тема запобігання кримінальним правопорушенням серед військових, які брали участь у бойових діях, після їх демобілізації та повернення до мирного життя, в Україні окремо не досліджувалась.

Основні дослідження цієї тематики були здійснені зарубіжними науковцями, зокрема американськими вченими. Серед них Donna M. Shaw, Cynthia M. Churchill, Russell Noyes Jr., Paul L. Loeffelholz [8], Charles W. Hoge, Dennis McGurk, Jeffrey L. Thomas, Anthony L. Cox, Charles C. Engel, Carl A. Castro [9]. Ці дослідження здійснювались на основі досвіду запобігання кримінальним правопорушенням серед військових ветеранів війн у В'єтнамі, Південній Кореї, Іраку та інших країнах, де брали участь американські військові.

Метою статті є дослідження реабілітації військових, які брали участь у бойових діях, як окремого методу запобігання кримінальним правопорушенням, та визначення місця цього методу у системі загальних та спеціальних методів запобігання кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методи запобігання кримінальним правопорушенням кримінологи зазвичай поділяють на загальні (загальносоціальні), спеціальні і індивідуальні.

Загальне (загальносоціальне) запобігання кримінальним правопорушенням полягає у застосуванні системи заходів, які впливають на суспільство в цілому та спрямовані на нейтралізацію суспільних явищ, які виступають причинами та умовами, що зумовлюють прояви кримінальної активності населення. Серед таких явищ можна виділити, зокрема, бідність, безробіття, низький рівень культурного розвитку, низьку якість освіти, пияцтво та наркоманію, бродяжництво, нелегальну міграцію, міжнаціональні та інші конфлікти. При цьому, погляди кримінологів щодо впливовості тих чи інших соціальних явищ на рівень злочинності значно відрізняються залежно від того, послідовниками якого напрямку кримінологічних теорій є ті чи інші кримінологи – біологічного, психологічного, соціального чи змішаного. Вказані негативні соціальні явища виникають у суспільстві як прояви соціальних, політичних, економічних і духовних проблем, притаманних тій чи іншій країні.

Тому методи загальної (загальносоціальної) профілактики кримінальних правопорушень з боку держави націлені, як правило, перш за все на створення умов для задоволення первинних життєвих потреб всього населення, а саме наявності житла, достатнього рівня доходу, забезпечення зайнятості, дозвілля та відпочинку. Тобто, ці методи, направлені на запобігання кримінальним правопорушенням серед населення, не зважаючи до якої соціальної чи професійної групи належать його представники.

Спеціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням застосовуються вже щодо окремих соціальних груп, осіб, які зайняті у окремих сферах діяльності, зокрема професійної, окремих груп людей, наприклад, за віковими ознаками, щодо яких є підстави вважати, що вони мають підвищену криміногенність. Саме до цієї групи заходів слід, на нашу думку, віднести заходи щодо запобігання кримінальним правопорушенням серед військо-

вих, які брали участь у бойових діях, виділяючи їх в окрему соціальну групу.

Разом з тим, спеціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням не можна розглядати окремо від індивідуальних заходів, спрямованих на кожну окрему людину, у даному випадку на військових, які брали участь у бойових діях. Адже підвищена криміногенність окремої особистості визначається не тільки її перебуванням у певній соціальній групі, але й особистим біографічним шляхом.

Важливість своєчасного вжиття суспільством та державою комплексних заходів з метою запобігання кримінальним правопорушенням серед військових, які брали участь у бойових діях, явно демонструє зарубіжна статистика. Так, за даними Міністерства юстиції США, оприлюдненими у 2015 році, у США кожен третій військовий ветеран принаймні один раз, у порівнянні з менш ніж п'ятою частиною осіб, які не є ветеранами, був заарештований за правопорушення [10].

Згідно з даними звіту Ради кримінального правосуддя США «From Service through Reentry. A Preliminary Assessment of Veterans in the Criminal Justice System», оприлюдненим у серпні 2022 року, близько 8% усіх ув'язнених США, або близько 181 500, були військовими ветеранами [11]. На підставі цих та інших статистичних даних Рада кримінального правосуддя США дійшла висновку, що показники злочинності серед військових ветеранів значно перевищують рівень злочинності серед цивільного населення, що, в свою чергу, створює велику загрозу для суспільства.

Що стосується визначення показників злочинності серед учасників бойових дій в Україні, вчинених ними у цивільному житті, то це зробити вкрай складно, зважаючи на недостатність статистичних даних та їхню можливу неточність.

Перш за все, необхідно визначити, щодо військових, які брали участь у бойових діях в Україні як державі, утвореній у 1991 році, ми маємо підстави відносити тільки учасників АТО/ООС та учасників бойових дій (далі – «УБД»), які відбуваються в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року. Спільним терміном для

визначення обох вищевказаних категорій учасників воєнних дій може бути термін «військові ветерани». Наразі, щодо визначення кількості правопорушень, вчинених військовими ветеранами в Україні, є можливість скористатися лише доступною статистикою Офісу Генерального прокурора України, яка в своїх статистичних звітах за 2018, 2019, та 2020 роки наводила дані щодо учасників АТО/ООС, які вчиняли кримінальні правопорушення [12].

За цими даними у 2018 році серед 126 652 осіб, яким була пред'явлена підозра у вчиненні злочину, 1206 мали статус учасників АТО/ООС, за 2019 рік відповідно 119229 та 1131, за 2020 рік відповідно 111420 та 1007. Ці статистичні дані, на перший погляд, не демонструють масштаб проблеми в Україні. Але, зважаючи на кількість УБД, які сьогодні приймають участь у бойових діях і не демобілізовані, а це близько одного мільйона осіб, стверджуємо, що цей масштаб значно збільшиться після демобілізації військових ветеранів, про що свідчить досвід інших країн, зокрема США.

Повертаючись до США з'ясуємо, яким чином в цій країні пропонується вирішувати проблему з високими показниками злочинності серед військових ветеранів. Радою кримінального правосуддя США в ході розробки та складання згаданого вище звіту «From Service through Reentry. A Preliminary Assessment of Veterans in the Criminal Justice System» у серпні 2022 року та усвідомлення масштабу проблеми було прийнято рішення створити спеціальну Комісію з правосуддя ветеранів, яка протягом двох років має детально дослідити причини проблеми злочинності серед ветеранів та запропонувати конкретні рішення, які допоможуть запобігти цьому явищу. Тобто, в США визначено, що питання запобігання кримінальним правопорушенням серед військових ветеранів, є надзвичайно актуальним і його необхідно вирішувати на державному рівні. І це мають бути суто практичні заходи.

Ці висновки уряду США ґрунтуються не тільки на статистичних даних, але й на проведених наукових дослідженнях, зокрема Donna M. Shaw, Cynthia M. Churchill, Russell Noyes Jr., Paul L. Loeffelholz [8], Ann R. Auberry [13]. За

результатами цих досліджень встановлено, що існування високого ризику вчинення кримінальних правопорушень військовими, які перебували в зоні воєнних дій, пов'язане, перш за все, зі станом їхнього психічного здоров'я. Найбільш високий рівень ризику вчинення кримінальних правопорушень мають ті військові ветерани, у яких після перебування в зоні бойових дій діагностовано різні психічні розлади, такі як, наприклад, ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). При цьому, науковці дійшли висновку, що наявність самих по собі психічних розладів (захворювань) ще не вказує на автоматичну деструктивність військового, який отримав такий розлад, стосовно суспільства. Ризик збільшується у тих військових ветеранів, які ще до перебування у зоні бойових дій мали певні поведінкові особливості та схильність до вчинення деструктивних дій.

Це підтверджується і дослідженнями українських вчених. Зокрема у дослідженні сучасних напрямків профілактики вчинення кримінальних правопорушень серед неповнолітніх М.І. Фіалка зазначає, що неповнолітній не стає злочинцем раптово, на момент вчинення злочину, а формується в межах дії певної сукупності причин та умов, які, в свою чергу, формують мотивацію окремих злочинних проявів неповнолітніх, що залежить від середовища, в якому сформувалась особистість. Становлення особистості потенціального злочинця відбувається, як відомо, у родині, школі, під впливом найближчого побутового оточення та друзів. Саме в цих ланках соціалізації людини під впливом несприятливих чинників закладаються «ключові» морально-психологічні риси особистості майбутнього злочинця, що надалі обумовлюють його спрямованість, життєві орієнтири, позиції, потреби [14].

Отримані ж у зоні бойових дій психічні розлади посилюють такі деструктивні схильності та сприяють їхнім проявам як у соціальному оточенні (направлені зовні у формі вчинення кримінальних правопорушень), так і щодо самої людини (направлені всередину, наприклад, у формі суїцидальних настроїв).

Зважаючи на такі висновки досліджень, вбачається надважливим завданням суспільства та

держави щодо запобігання кримінальним правопорушенням серед військових ветеранів навчитися, по-перше, вчасно діагностувати наявність у таких військових самого по собі психічного розладу (захворювання), і по-друге поєднати таку діагностику із з'ясуванням особистих біологічних та психологічних характеристик, схильностей та особливостей поведінки ветерана, які сформувались на його біографічному шляху в період до участі у воєнних діях.

Оскільки діагностування має проводитись за відповідним нормативним регламентом та ґрунтуватись на об'єктивних параметрах та їхній оцінці, в Україні має бути розроблена відповідна нормативно-правова база з цього питання, яка наразі відсутня.

За результатами проведення такого діагностування психоемоційного стану учасника бойових дій та встановлення ступеню ризику його соціальної небезпечності, як для суспільства так і для самого себе, можуть бути рекомендовані різні напрямки та види реабілітації. Це:

- або комплексна психофізична реабілітація, яка має знизити ризик деструктивної антисоціальної поведінки у військових, у яких діагностовано високий ступінь такого ризику;

- або психологічна допомога військовим з подальшою підтримкою, у яких виявлено ризики деструктивних дій щодо себе.

Також для допомоги військовим ветеранам можуть вживатись інші заходи психологічної допомоги, а також адаптації до соціального життя та ринку праці у змінених умовах після демобілізації.

В усіх випадках своєчасно надана реабілітаційна допомога може суттєво знизити ризики деструктивних проявів у таких осіб.

Висновки. Зважаючи на високий рівень ризику вчинення антисоціальних дій з боку військових, які брали участь у бойових діях, після їх повернення до цивільного життя, зокрема й кримінальних правопорушень, що доводять зарубіжні дослідження, зокрема науковців США, застосування ефективних методів запобігання кримінальним правопорушенням серед цієї категорії осіб, є вкрай актуальним. Додаткової актуальності даному питанню додає великий масштаб цієї проблеми в Україні, де в бойових діях

наразі приймають (приймали) участь близько мільйона військових.

Реабілітація військових, які брали участь у бойових діях, є комплексом заходів, які включають у себе діагностування психоемоційного стану військових, які брали участь у бойових діях, в період їх переходу (повернення) до цивільного життя, та наступну реабілітацію залежно від результатів такого діагностування, з метою адаптації військових до цивільного життя та зниження ризиків вчинення ними антисоціальних дій, зокрема кримінальних правопорушень.

Такий зміст та завдання реабілітації військових, які брали участь у бойових діях, дає підстави розглядати реабілітацію як окремий метод запобігання кримінальним правопорушенням, який поєднує спеціальні (спрямовані на окрему соціальну групу) та індивідуальні методи запобігання кримінальним правопорушенням (застосовуються індивідуально залежно від психоемоційного та психофізичного стану військового ветерана та його попереднього біографічного шляху).

Зважаючи на відсутність наукових досліджень у цій галузі в Україні та високий рівень актуальності даного питання, воно потребує подальших поглиблених досліджень.

Література

1. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В. Кримінологія: підручник. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
2. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: підручник. Харків: Право, 2014. 511 с.
3. Черней В.В., Джужа О.М. Кримінологія: підручник. Київ: Освіта України, 2020. 612 с.
4. Орловський Б.М. Кримінологія: навчально-методичний посібник. Одеса: ОНУ, 2020. 150 с.
5. Олійник О.М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних Силах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. 236 с.
6. Дмитренко Н.А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 Право. Херсон, Одеса: Херсонський держ.

ун-т, Одеський держ. ун-т внутрішніх справ, 2020. 235 с.

7. Войтович І.І. Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: НДІ публічного права, 2021. 394 с.

8. Donna M. Shaw, Cynthia M. Churchill, Russell Noyes Jr., Paul L. Loeffelholz. Criminal behavior and post-traumatic stress disorder in Vietnam veterans. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010440X87900575>.

9. Charles W. Hoge, Dennis McGurk, Jeffrey L. Thomas, Anthony L. Cox, Charles C. Engel, Carl A. Castro. Mild Traumatic Brain Injury in U.S. Soldiers Returning from Iraq. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa072972>.

10. Courtney Kube: Commission will study why veterans are more likely than nonveterans to get in trouble with the law. URL: <https://www.nbcnews.com/news/crime-courts/commission-will-study-veterans-are-likely-non-veterans-get-trouble-law-rcna44326>.

11. From Service through Reentry. A Preliminary Assessment of Veterans in the Criminal Justice System: report of Council on Criminal Justice. С - 3. URL: <https://counciloncj.org/vjc-preliminary-assessment>.

12. Статистична інформація за 2018 рік, за 2019 рік, за 2020 рік. Генеральна прокуратура України: веб-сайт. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

13. Ann R. Auberry: PTSD: Effective Representation of a Vietnam Veteran in the Criminal Justice System. URL: <https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1906&context=mulr>

14. Фіалка М.І. Неповнолітня злочинність: сучасний стан та напрямки профілактики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 133-140.

References

1. Smiian L.S., Nikitin Yu.V. Kryminolohiia: pidruchnyk. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2010. 496 s.
2. Holina V.V., Holovkin B.M. Kryminolohiia: pidruchnyk. Kharkiv: Pravo, 2014. 511 s.

3. Cherniei V.V., Dzhuzha O.M. Kryminolohiia: pidruchnyk. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2020. 612 s.
4. Orlovskiy B.M. Kryminolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk. Odesa: ONU, 2020. 150 s.
5. Oliinyk O.M. Zapobihannia nezakonnomu vykorystanniu biudzhetykh koshtiv u zbroinykh sylakh Ukrainy: dysertatsiia. Kharkiv: Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, 2015. 236 s.
6. Dmytrenko N.A. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlochynnosti u zbroinykh sylakh Ukrainy: dysertatsiia. Kherson, Odesa: Khersonskiy derzhavnyi universytet, Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2020. 235 s.
7. Voitovych I.I. Kryminolohichni zasady protydii koruptsii u sferi voiennoi bezpeky: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv: NDI publichnoho prava, 2021. 394 s.
8. Donna M. Shaw, Cynthia M. Churchill, Russell Noyes Jr., Paul L. Loeffelholz. Criminal behavior and post-traumatic stress disorder in Vietnam veterans. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010440X87900575>.
9. Charles W. Hoge, Dennis McGurk, Jeffrey L. Thomas, Anthony L. Cox, Charles C. Engel, Carl A. Castro. Mild Traumatic Brain Injury in U.S. Soldiers Returning from Iraq. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa072972>.
10. Courtney Kube: Commission will study why veterans are more likely than nonveterans to get in trouble with the law. URL: <https://www.nbcnews.com/news/crime-courts/commission-will-study-veterans-are-likely-non-veterans-get-trouble-law-rcna44326>.
11. From Service through Reentry. A Preliminary Assessment of Veterans in the Criminal Justice System: report of Council on Criminal Justice. C - 3. URL: <https://counciloncj.org/vjc-preliminary-assessment>.
12. Statystychna informatsiia za 2018 rik, za 2019 rik, za 2020 rik. Heneralna prokuratura Ukrainy: veb-sait. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
13. Ann R. Auberry: PTSD: Effective Representation of a Vietnam Veteran in the Criminal Justice System. URL: <https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1906&context=mulr>
14. Fialka M.I. Nepovnolitnia zlochynnist: suchasnyi stan ta napriamky profilaktyky. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. 2013. № 5. S. 133-140.

REHABILITATION OF MILITARISTS INVOLVED IN COMBAT OPERATION AS A METHOD OF CRIME PREVENTION

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: aabahmach@gmail.com

Research objective: to determine the possibility of categorizing the rehabilitation of military personnel who have participated in combat operations as a standalone method within the system of crime prevention methods. **Research methods:** comparative analysis, systemic analysis, cognitive-analytical, and others. **Results:** the author concludes that the rehabilitation of military personnel who have participated in combat operations holds a significant place among other crime prevention methods concerning this category of individuals and can be considered as a separate crime prevention method requiring further research in this field. **Discussion:** the necessity of timely diagnosis of the psychophysical and emotional state of military personnel who have participated in combat operations and their subsequent rehabilitation based on the results of such diagnosis, the relevance of regulating the issue of mandatory diagnosis of the psychophysical and emotional state of military personnel and their rehabilitation after demobilization in regulatory and legal acts.

Methods of crime prevention are typically divided by criminologists into general (or societal), special, and individual categories.

General (societal) crime prevention involves the application of a system of measures that affect society as a whole and are aimed at neutralizing societal factors that serve as causes and conditions for criminal activity among the population. Such factors include poverty, unemployment, low levels of cultural development, poor quality of education, alcohol and drug abuse, homelessness, illegal migration, interethnic and other conflicts. Special measures for crime prevention are applied to specific social groups, individuals engaged in specific fields of activity, and certain groups of people, such as those classified by age, for whom there are grounds to believe they have an increased propensity for criminal behavior. We believe that measures aimed at preventing criminal offenses among military personnel who have participated in combat operations should be included in this category, considering them as a distinct social group.

Key words: crime prevention methods; diagnosis; rehabilitation; military veterans.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2023